

Szili Katalin

A magyar főnévi esetrendszer sajátosságairól (a magyar mint idegen nyelv tanításának szempontjait is tekintve)

Amikor nem magyar ajkúaknak nyelvünk gazdagságáról szólunk, vagy anyanyelvüktől eltérő fő vonásait igyekszünk eléjük tárni, a kétféle igeragozás, az összetett mondataink építésének jellegzetességei mellett a névszókat követő végződéseknek a külföldieket zavarba ejtő gazdagságát említjük. A toldalékok kapcsolásának, szótóhöz ragasztásának mikéntje, egymáshoz való viszonyuk a magyar nyelv sajátos jegyeinek egyik legfontosabbika. Így nem kis büszkeséggel hangsúlyozzuk magát az esetragozás fogalmát sem ismerő angol, francia, a négy esetet ismerő német, az ennél valamivel hosszabb, hat esetű paradigmással bíró orosz beszélőknek azt, hogy bizony a magyarban az esetragnak tekinthető szuffixumok száma úgy 20 körülire tehető. A laikust meglepő bizonytalanságnak, némely elem szinte nyelvtanónként változó megítélésének a háttérben két egymással szorosan összefüggő problémakör húzódik meg. Egyrészt a toldaléktípusok biztos elméleti alapokon nyugvó elkülönítésének folyamata (a téma összefoglaló leírását l. T. SOMOGYI 2000), másrészt a főnévi esetragok pontos meghatározásának, a névutóktól, képzőktől, más nem főnévi „ragok”-tól való megkülönböztetésének csak látszólag egyszerű feladata. Annak érzékeltetése végett, hogy milyen nehézségekbe ütközött az első deklinációk megalkotása, illetve milyen objektív és a megközelítési módokban rejlő gátjai voltak az egységes, mindenben összezsengő főnévi esetrendszer létrejöttének, kövessük végig – csak a jelentős állomásokat érintve – sok esetű főnévragozásunk fejlődését.

1. A sok esetű deklináció kialakítása

A latin nyelvhez, leírásának hagyományaihoz való általános ragaszkodás folyamánként első nyelvtanunk hat esete – nominativus, az *-é* elemben meglelni vélt genitivus, a dativus, az accusativus, a vocativus és a *-tul/-tül* ablativus – mintegy háromszáz évig meghatározta a főnévi esetragozásunkat. A *-tól/-től* számunkra nyilvánvaló társainak, az irányhármasságot kifejező helyhatározói végződéseknek rag volta csak a XVIII. század végén sejlik fel. Az öttagú rendszer érintetlenül hagyásának oka nyilvánvaló: mivel a magyar szuffixumok latin megfelelői előljárók, esetragként való besorolásuk igencsak idegen és merész gondolatnak számított volna. Ez tűnik ki a

Debreceni Grammatika (Bécs, 1795) óvatos felosztásából is, amely az tanúsítja, felismerték ugyan a helyhatározó ragoknak a korábban esetragként azonosított öt végződésrel való rokonságát, de ahelyett, hogy mint a deklináció új elemeit jelölték volna meg őket, inkább igyekeztek helyüket a régiek mellett kijelölni. Ezzel magyarázható, hogy a *-nak/-nek* mellett mint a dativus rag másodlagos kifejezőjét találjuk meg a *-ba/-be, -ra/-re, -vá/-vé, -ul/-ül*, de a *felé, alá, mellé* névutókat is tartalmazó konglomerátumot. Eleink védelmében jegyzem meg, a latin grammatika egyetemességének, minden nyelv fölöttiségének középkorban gyökeredző gondolata más nyelvek nyelvtaníróit is hasonlóképpen sokáig gúzsba kötötte. Egészen a XVII. század végéig, a XVIII. század elejéig kell várnunk, hogy érződjék az egyes nyelvekről való gondolkodást, a szemlélésük módját erőteljesen felszabadító elveknek, nevezetesen a Port Royal-i grammatika tanításainak, a racionalizmus, az empirizmus filozófiájának hatása a nyelvleírásra. Megjegyzem, a főnévi esetragozást tekintve a latin nyelv rendszeréből való kilépés a különböző nyelvekben érdekes, ellentétes irányú folyamatokhoz vezethetett. A francia grammatikáirásnak meg kellett szabadulnia a deklinációnak a franciában valóban üres kategóriáitól. A főnévi esetragozást nem tartalmazó művek sorát Restaut 1741-ben kiadott nyelvtana indítja el náluk (az adatot idézi: ÉDER 1999a: 106). A magyar grammatikusokra ezzel szemben az esetrendszer kiteljesítésének, az esetragok meglelésének, azonosításának feladata várt, tehát egy jóval összetettebb, új megoldásokat követelő munka.

Mindezt tudván, a magyar nyelvtanírást semmiképpen sem illethetjük a maradiság, a lassúság vádjával, hiszen a XVIII. század végén megszületik az első, mégpedig nem is akármilyen sok esetű sor, amely tagjainak számában, tartalmában rokon a mai rendszerekkel. Megalkotója Verseggy Ferenc, akinek tárgyammal kapcsolatos főbb nézeteit most ÉDER Zoltán tanulmányai segítségével követem nyomon. Verseggy fő törekvése, ami kezdettől meghatározta nyelvtanírói munkásságát, az, hogy a „magyar nyelvet mint úgynevezett „napkeleti” nyelvet kiszabadítsa a „napnyugoti” nyelvek, elsősorban a latin nyelv grammatikájának a jármából” (ÉDER 1999b: 153). A magyar nyelv sajátosságainak előtérbe állítása előbb egy 20 tagú paradigmásor megalkotásához (*Proludium*, Pest, 1793) vezette, amit a *Neuverfaßte Ungarische Sprachlehre*ben (Pest, 1805) már 15-re módosított. Ahogy Éder megjegyzi, ha számításba vesszük, hogy mondatában megemlíti a vocativust, illetve ma is elismerést kiváltó okfejtéssel helyesbíti az *-é* genitivus ragként való besorolásának több évszázados hibáját, s helyette a latin birtokos eset magyar megfelelőjének a *-nak/-nek*-et mondja, valójában 17 esetet kapunk. A számbéli egyezés szintén kínálja az összehasonlítást a főnévi esetragozás körüli legújabb kutatásokat, polémiaikat megindító munkával, Antal Lászlónak *A magyar esetrendszer* című tanulmányával (ANTAL 1961). Antal főnévi esetragként definiált végződéseinek listája csupán abban különbözik Verseggyétől, hogy nála szerepel a faktivus *-vá/-vé*, a

formalis *-ként*, természetesen nincs vocativus, a genitívust pedig nem tekinti külön esetnek (1. táblázatom első 17 tagját).

Éder Zoltán nyomon követi Verseghy rendszerének hatását is a XIX. század első felének nyelvtanaira (ÉDER 1999c), amely munkák egy részéről tudnunk kell, hogy egyben a magyart idegen nyelvként tanító grammatikák fontos mérföldkövei. Márton József *Praktische Ungarische Sprachlehre für Deutsche* kilenc kiadást megért művében (3. kiad. Bécs, 1820) a főnévi deklináció ugyan négy esetből áll (Nominativ, az azonos *-nak*, *-nek* végződésű Genitiv és Dativ, Accusativ), de az ún. elválaszthatatlan posztpozíciókról szóló fejezetben megtaláljuk azokat a végződéseket, amelyekkel tizenhétre bővül a főnévhez kapcsolható végzések száma. Deáky Zsigmond *Grammatica ungherese ad uso degl' italiani* (Róma, 1827) című munkájában Verseghy gondolatainak hatása közvetve, Márton rendszerén keresztül érhető tetten. Ő a főnévi esetek számát háromban jelöli meg elhagyván a genitívust a részesesettel való egyezése miatt. A névutóknál, az ugyancsak elválaszthatatlan posztpozíciók címszó alatt találjuk a Márton felsorolta alakokat, de még a következő négy formával megtoldva sorukat: *-ul/-ül*, *-kor*, *-ként*, *-kép*. A feltételezett ragok száma így nála tizenkilencre nő. (Táblázatom első 21 tagja a *-vá/-vé* és a *-stul/-stül* kivételével). Az utóbbi négy rag Vörösmarty Mihálynak a csak osztályozási elveiben eltérő felosztásában is megjelenik (*Kurzgefaßte ungarische Sprachlehre für Deutsche*, Pest, 1832). Mint ahogy Éder megjegyzi, ha beszámítjuk a példatárban szerepeltetett *-vá/-vé*-t, Vörösmartynál húszra nő az esetek száma. (Táblázatom 21-ig felsorolt tagjai az alanyesettel együtt.) Első akadémiai nyelv-tanunk, 'A magyar nyelv rendszere' (Buda, 1846) „névragozása” a Verseghy-féle sok esetű felfogások összegzéseként is felfogható, nem minden alap nélkül: a Vörösmarty és Nagy Nepomuki János hathatós közreműködésével megalkotott grammatika a főnévragozásban a nagyrészt Nagy János által írt *A' magyar szókötés' főbb szabályai* (1843, Buda) című munkát követi, csak a klasszifikációja más. Átveszi az ott új elemként megjelenő *-astul/-estül/-ostul/-östül* „tömegesítő” és az *-enként/-onként/-önként* osztó esetvégzódéseket, de – helyesen – kiiktatja a többes szám jelét, a két-féle *-nak/-nek* ragot, az *é*-t mint birtokos ragot, így 22 tagúvá válik ragozása. Ha a nominatívust hozzátesszük, ebből a deklinációból már csak a *-nta/-nte* hiányzik a táblázatomban foglaltakhoz képest. Ugyancsak 22 esetet számlál a Prágában magyar nyelvet is oktató Riedl Szende „viszonyragozása” (*Kisebb magyar nyelvtan*, Pest, 1866), amely csupán abban különbözik a táblázatomban foglaltaktól, hogy szerepel benne a *-tt* locatívust, s a *-ként*, *-kép* elemek nem külön esetek. A *-nta/-nte* végzödést itt sem találjuk. Az érezhetően egyre terebélyesedő deklinációkat felvonulató grammatikák sorát egy a szempontunkból fontos munka, Szvorényi József *Magyar nyelvtan, tanodai és magánhasználatra* című tankönyve szakítja meg (Pest, 1866), amelynek esetragozás fejezetét nem véletlenül tekinti Antal sajátja előzmé-

nyének. Az eltérés köztük csupán az, hogy a 18 esetet megnevező Szvorényinél kétszer jelenik meg a *-nak/-nek*, ragnak tartja az *-ul/-ül-t*, míg Antal nem, a *-ként*-ről, ami Antalnál esetrag, viszont megfelelkezik.

A XIX. század második felének meghatározó irányzata, a történelmi nyelvészet az esetragok számának tetemes felduzzasztásával s ezzel összefüggésben az esetragozás létének megkérdőjelezésével köthető össze tárgyunkat tekintve. A jelenség két okra vezethető vissza. Minthogy kutatásainak figyelme a szavak, szóelemek történetére irányult, egyre több toldalék vált leírásának tárgyává, köztük persze kihalt, a nyelvhasználatban passzív elemek is. Másrészt a történelmi munkák osztályozásuk elvéül – szinte a közelmúltig hatóan – a toldalékolt alakok mondatbéli szerepét választották, így e toldaléktípusok tárgyalásának igazi színterének a mondatant tekintették. A következmény: a deklináció elvesztette rendszer jellegét, így eltűntek a főnévragozási sorok a grammatikákból, az egyes ragok a különféle határozók közé kerültek, szétszóródtak. Jól példázzák ezt a megközelítésmódot a feltehetőleg legnagyobb hatással, tekintéllyel bíró Simonyi Zsigmond munkái. Tüzetes Magyar Nyelvtanának (Bp., 1985.) A névragozás című fejezetében így definiálja a ragokat: „Határozó ragoknak nevezzük itt mind azokat a ragokat, melyek az igét kiegészítő mondatrészeket jellemzik (tehát a tárgy ragját is)...” (i.m. 640). A magyar névragozás című 1887-ben kiadott összegző művében 29 rag történetét tárja fel, köztük a ritka használatú locativus *-tt* ragét és az elavult, passzív *-ént*, *-lan/-len*, az egy esetenek tartott *-nott*, *-nó*, *-ni* alakokét is. A szemlélet továbbélésének bizonyítéka, hogy a MMNyR 28 esetű névszói viszonyragozása Simonyiéval majdnem teljesen megegyezik: itt a kihalt toldalékokat nem találjuk, ellenben külön ragként ott van a genitivusi *-nak*, egy modális *-n* rag, valamint új tagként a *-nta* distributívus. De említhetném azokat a munkákat is, amelyek szerint a magyarban tulajdonképpen nincs főnévi esetragozás. (Az esetrendszer gondolatának fejlődéséről I. KOROMPAY 1991.)

A rendszer újrafogalmazása, a valóban főnévi esetragnak tekinthető végződések azonosítása végett dolgozta ki Antal László hármas kritériumhoz kötött klasszifikációs elvét, melynek alkalmazásával előbb 18 (ANTAL 1960), majd az *-ul* kizárásával 17 esetű deklinációs sort állított össze (ANTAL 1961, 1977). Emlékeztetőül: Antalnál a rag olyan kötött, szóalakzáró morféma, mely rendelkezik a következő tulajdonságokkal: szabadon kapcsolódik (a) névmással, (b) tulajdonnévvel, (c) melléknévvvel, (d) számnévvvel, (e) jelekkel, (f) társulási képessége független a főnév jelentésétől. Valamely végződés rag voltának meghatározásában nála a harmadik elv, az adott végződés társulási képessége bizonyul döntőnek. Segítségével zárja ki a főnévi ragok sorából és teszi a képzők közé az alábbi elemeket: *-nként*, *-stul*, *-lag*, *-kor*, *-nta*, *-képp*, *-szor*, *-szám*, *-nyi*, *-ul*. A főnévi esetragok elkülönítésének antali gondolata kétségkívül megszüntette a névszóragozás parttalanságának képzetét, s új, az esetragok és a képzők elkülönítését szolgáló pontosabb elkülönítési metódusok kidolgozására kész-

tette a kutatókat, kiváltképpen a kétséges – a táblázatomban a 17. sortól szereplő – szuffixumok tekintetében. Érdekes módon Kiefer Ferencnél Antal kritériumainak éppen a társulási képességet érintő pontja vált a legingatagabbá, mivel szerinte a ragozási paradigmák lehetnek hiányosak, a teljes kapcsolódás képessége tehát nem abszolút tulajdonsága az esetragoknak, egyesek eleget tesznek az (a)–(f) követelménynek, mások nem (KIEFER 1998). Van például *segítségül*, *támaszomul*, de ritka, furcsa a *Lajosul*, *Lajosként*, még szokatlanabb a *Lajosokkul* szóalak, ami még nem zárja ki a szóban forgó toldalékokat minden kétséget kizáróan a ragok közül – érvel Kiefer (i.m. 200). Az általa kimunkált graduált feltételrendszerben valamely végződés rag voltának szükséges, de nem elégséges feltétele az, hogy a szuffixum ne változtassa meg az alapszó szófaját, vagyis az esetrag főnévhez járulva ismét főnevet adjon eredményül (i.m. 201), az alapfeltétele pedig az, megjelenhet-e a végződés az ige vonzatkeretében: „Valamely toldalék akkor és csak akkor esetrag, ha a vele toldalékolt főnév (tulajdonképpen főneves szerkezet) lekötheti az ige valamely, alakja szempontjából is meghatározott vonzatát” (i.m. 202). Az utóbbi tételnek nála 18 végződés felel meg, vagyis eggyel, az *-ul*, *-ül* formális raggal több, mint Antal rendszerében (l. a táblázatomban első 18. eleme).

Összegzésül azt mondhatnók, a két megközelítési mód alapján egybehangzóan a képzők körébe utalhatók a *-stul/-stül*, *-képpen*, *-kor*, *-nta*, *-ként* végzések, kétséges ugyan az *-ul/-ül* hovatarozása, de 17 végződés esetrag voltát a grammatikák túlnyomó többsége nem vonja kétségbe: a sok esetű főnévi deklinációs sor tehát majdnem 150 éves vargabetű után kisebb korrigálásokkal, most már biztosabb elméleti alapokon nyugodva, visszatért majdhogynem eredeti, Verseghy lefektette, Szvorényinál kiteljesedett állapotához.

Legújabb nyelvtanunk, a *Magyar Grammatika* (2000) főnévragozási fejezete azonban mintha megingatná utóbbi állításomat. Balogh Judit az esetragok megítélésében leggyakrabban követett három szempont – jelekkel való társulás képessége, vonzatkeretben való előfordulás, a beszédaktusokban való viselkedés – közül a másodikra helyezve a hangsúlyt, „célszerűnek és áttekinthetőnek” a 18 esetű főnévragozást tartja ugyan, ám az alaprendszer fő kategóriái mellé felállított két alosztályában ott találjuk az Antal és Kiefer által a képzők közé utalt alakokat. A *-képp*, *képpen*, *-kor* suffixumokat az ún. **átmeneti típusú toldalékok** közé sorolja. Közös jellemzőjüknek azt tekinti, hogy szemantikailag erősen korlátozott használatúak, jelek után nemigen állnak, de valamelyest teljesítik a ragokkal szembeni alapkövetelményt: vonzatként szerinte előfordulnak (i.m. 200). A **korlátozottabb használatú elemek** (*-nként*, *-stul/-stül*, *-képp/-képpen*, *-anta/-ente*) még kevesebb ragszerű tulajdonságot hordoznak: jellel ellátott szótóhoz nem járulhatnak, a velük ellátott főnév a mondatban szabad határozó, és vonzatkeretben sem jelennek meg. Szerinte leginkább **képzőszerű ragoknak** tekinthetjük őket (i.m. 2001).

2. *A magyar esetrendszer a magyar mint idegen nyelvi oktatásának szempontjait tekintve*

A Magyar Grammatikának a XIX. századi hagyományokat és az új felosztásokat ötvöző rendszerezésének tükrében felvetődik a kérdés, melyik felfogáshoz igazodjunk az idegen ajkúak tanításában, hogy diákjaink minél kevesebb kétséges jelenséggel szembesüljenek. A továbbiakban e kérdés megválaszolására törekedve vizsgálom az esetragság minél teljesebb kritériumegyüttesét. A szakirodalom ismeretében alapfeltételezésem ugyanis az volt, hogy a ragszerű toldalékok fonetikai viselkedése, funkcionális és egyéb jellemzői olyan sokrétűek, hogy egyetlen feltétel érvényesülése, még ha a legjelentősebb is, igen elnagyolt képet nyújt az adott esetrag használatáról. Módszeremet kezdetben egyszerű összegzésnek szántam: azt akartam vizsgálni, hogy az eddigi fő szelekciós szempontok alapján milyen vonásokkal bírnak azok a végzések, amelyeket egyértelműen esetragként taníthatunk, és amelyek nem találtattak annak, miben nem felelnek meg a ragság feltételeinek. Mivel azonban az alapul vett munkák a problémakörnek a magyar nyelven belüli leírását adják, hamar világossá vált, hogy az elemzések nemegyszer átsiklottak olyan jelenségek fölött, amelyeket a nyelvoktatás megkövetelte kontrasztív szemlélet és pragmatikus elvek jóval hangsúlyosabbá tesznek. Az esetragság általam elemzett vonásai között tehát ott vannak a szakirodalomból már jól ismertek (1.,4.,5. feltétel), de néhány más nézőpontból szemügyre vett, másképp értelmezett kérdés is (2.,3.,6. feltétel). A 7. vizsgálati szempontot pedig egyértelműen az egyes esetragok tanításában követett módszerek indokolták. Reményeim szerint így együttesen pontosabbá tehetik, árnyalhatják az anyanyelvi megközelítések eredményeit, s kiváltképpen a 17. helytől szereplő formák esetében hasznos adalékkal szolgálhatnak egyik vagy másik vélemény alátámasztásához. Kövessük tehát végig a mellékelt táblázat feltételeit alapul véve a magyar főnevek valós vagy vélt eseteinek sajátosságait. (A + jel mindig a szóban forgó vonás meglétét, *+ korlátozott voltát, a – hiányát jelöli.)

A legszembetűnőbb, nem tartalmi eltérés a rendszeremben az anyanyelvi ragozási soroktól az esetek bemutatási sorrendje: gyakorisági és vonzatszótár híján csupán nyelvtanári tapasztalatomra és kollégák véleményére támaszkodhattam, de a paradigmásor tagjaival hozzávetőlegesen ebben a sorrendben kellene a diáknak találkoznia.

1.feltétel: jelekkel való társulás képessége. A jelekhez való kapcsolódás antali kritériuma – mint Kiefer okfejtésből kitűnt – nem tekinthető megbízható tesztnek valamely toldalék esetragságának eldöntésében. Hogy mégis foglalkozom vele, annak célja éppen a kérdéses, 17–23. elemek jelekkel való viselkedésének vizsgálata. Ez a megkötés egyértelműen kizárja a 20., 22. és 23. végzések rag voltát: *cipőköstül, *asztalokonként, *nyarakanta. A 18., 19., 21. alakok előfordulása a -k

többsjellel szintén nem jellemző (?*tanárokkal*, ?*barátokképpen*, ?*karácsonyokkor*), talán csak a 17. -ként előtt gyakoribb: *barátokként*, *emberekként*. Birtokos személyjelek, kiváltképpen 3. személyűek, ezzel szemben megítélésem szerint a 17., 18., 19., 21. végződéssekkel az eddig vélnél gyakrabban fordulnak elő: *barátjaként*, *tanárodként*; *testvéremül*, *barátaimul*, *gyerekéül*; *vmi példájaképpen*, *mintájaképpen*; *indulásakor*, *születésemkor*, *befejezésekor*. (Táblázatomban az oszlop első sora a többsjellel, a második a birtokos személyjelek kötődését jelöli.)

2.feltétel: főnévi (mutató, kérdő) névmással való előfordulás. Mivel dolgozatom a főnévi esetragozást vizsgálja, nem vettem figyelembe a más szófajú névmásokhoz való társulásokról szóló megállapításokat. Ezzel szemben külön vizsgáltam kötődésüket a főnévi – mutató, valamint a kérdő – névmásokhoz. Ellenőrizve Antal ama állításának érvényesülését, hogy az „esetragszerű elemek tekintélyes része társulhat névmásokkal, mindenekelőtt az *az* és *ez* mutató névmással, valamint a *ki* és *mi* kérdő névmással, de több más névmással is” (1961: 33), azt kell tapasztalunk, hogy ez a teszt ellentmondásos eredményt hoz: míg a ragszerűbbnek tartott 18. -*ul*, -*ül* toldalék előtt nem jelenik meg sem kérdő, mutató névmás: **ezül*, **miül*, a hátrébb rangsorolt -*képpen*, -*kor* után ellenben igen: *ekkor*, *akkor*, *ekképpen*, *akképpen*. A kapcsolódásnak ez a módja tehát nem szolgál döntő adalékkal a ragok és képzők elválasztásához. (A vizsgált toldalékoknak a két névmással való viselkedése – ahogy a táblázatból kiolvasható – párhuzamot mutat.)

3.feltétel: ragozhatóság. Személyragozott alakjaik alapján a vizsgált végzódések három csoportba oszthatók: (1) Az ide tartozók ragozás közben szó eleji helyzetbe kerülnek. 11 ilyen végződésünk van: a helyhatározó ragok az -*n* kivételével: *ben-nem*, *tőlem*, *rólam*, *belőlem*, *hozzám* stb., valamint a részeshatározó, eszközhatározó, okhatározó ragja. Tudjuk, az idegen ajkúaknak formáik bonyolultsága mellett használatuk okoz nehézséget, hisz az igei vonzatok biztos ismeretét és meglehetősen magas szintű szintaktikai tudást követelnek: *Régen nagyon jó barátok voltunk, de ma már nem sok közöm van hozzájuk*. (A táblázatomban kiemeltem a többalakúak közül a ragozásban résztvevőket, de az esetleges alakváltozásokat nem jelöltem.) (2) A birtokos személyjelek egy új tőhöz járulnak: *rajtam*, *rajtad*... (3) Nem ragozható végzódések: a 18 alapesetből az -*ig*, -*vá*, -*vé*, -*ul*, -*ül*, -*ként*, valamint a 19.-től a 23. sorig található elemek. A jelenség a négy ragnak tartott végződés használatának korlátjaira figyelmeztet, hiszen vonzatként nem jelenhetnek meg személyes névmásokkal: míg mondhatom azt, hogy *elegem van belőled*, *elégedett vagyok veletek*, *felugrom értük*, nem alkothatom meg a *(*mi*)*vénk alakul*, **miig*, **teig ér* stb. formákat.

4.feltétel: vonzatkeretben történő megjelenés. A ragság alapfeltételeként számon tartott elv teljesüléséről a Magyar Grammatika leírására támaszkodva célszerű véleményt mondanunk, mivel Balogh Judit teljes elemzést ad arról, megjelenhetnek-e az egyes végzódések vonzatként. A bővítmények egyik oldalán nála a tárgy,

a kötött határozók, azok két válfaja: (a) aszemantikus vonzatok, (b) szemantikus vonzatok, a másikon a szabad határozók helyezkednek el. A kötött határozók olyan vonzatok, amelyek szervesen hozzátartoznak az alaptagjuk jelentésszerkezetéhez, olyan mozzanattal egészítik ki annak jelentését, amelyet szükségképpen megkíván: *fél vkitől, szerelmes vkibe, távol van vmitől* stb. A szabad határozók jelenlétét nem kívánja meg alaptagjuk, azaz régensük: ***Délután*** *elmegyek sétálni*. Megjegyzem, hogy az aszemantikus vonzat, (*fél vkitől*) és a szemantikus vonzat (*bízik vkiben*) között éles határvonalat húzni talán nem lenne szerencsés a nyelvoktatásban, ugyanis a magyarban szemantikainak mondott vonzat más nyelveket beszélő számára néha értelmezhetetlen lehet (*mérgében csinál vmit, meghal vmiben* stb). Kötelező vonzatként – bár vonzatszótár hiányában elég kétséges ezt kijelenteni – az *-ul/-ül, a -ként* előfordulása valóban nem gyakori (*tudomásul vesz, szolgál vmiként*). Egyetértek Balogh Judittal abban, hogy igen ritkán ugyan, de a *-kor* megjelenhet vonzatként: *a születik vmikor; történik vmikor* igék mellett szerintem a *kel* ige is megköveteli az időhatározóját: **Péter kel. Péter 6-kor kel*. Kiefer szerint nincs olyan igénk, melynek vonzatkeretében megtalálható lenne a *-stul/-stül* társashatározói végződés, hasonlóképpen vélekedik Balogh is. Vele ellentétben kétségesnek tartom viszont a *19. -képp, -képpen* végződés szemantikai vonzat voltát, mivel nem tudok olyan használatáról, melyben nem lehetne kiváltani valamely más eszközzel: *példaképpen említ = mint példát említ*. (Egymással való helyettesíthetőségük – mint a következő példák is érzékeltetik – tüzetesebb vizsgálatokat igényelne: *fiául fogad = fiának fogad, *fiaként fogad; cselédként szolgál = mint cseléd szolgál *cselédképpen szolgál*.) Összegezve az előbbieket: a *-képp, -képpen, -nként, -nta* toldalékokat a legfontosabb feltétel kizárja az esetragok sorából, míg az *-ul, -ként, -kor* ragszerű viselkedését, ha nem is túl meggyőzően, de nem cáfolja.

5. feltétel: a szófajtartás feltétele. Az a már idézett tétel, hogy az esetragnak főnévhez járulva ismét főnevet kell eredményeznie, Kiefer meghatározásában játszik fontos szerepet. A toldalékolt szavak főnév voltát ő abból az alapgondolatból kiindulva ellenőrzi, hogy minden főnév módosítható melléknévi jelzővel és vonatkozó mellékmondattal (i.m. 201). A teszttel ő a *-nként, -stul, -képpen -nta* és *-kor* esetrag voltát zárja ki. Megítélésem szerint a szóban forgó suffixumokkal ellátott szavak szófaji hovatartozását ezzel a módszerrel nem lehet megnyugtatóan tisztázni. Egyfelől mert a melléknévi jelzővel való ellátottság nem egyedül a főnévi szófaj sajátja, határozók előtt is gyakorta előfordul (*kora reggel, szép lassan, halálos betegen*), másfelől a javasolt szintaktikai eljárás közben mintha cserben hagyna bennünket nyelvérzékünk annak eldöntésekor, melyik mondat a helyes, és melyik nem:

1. *Barátomul fogadtam, akire majd mindenben számíthatok.*

2. *Kanálként, ami nélkül nehéz lenne levest enni, a kenyér héját használta.*

3.a. *Cipőstül, ami csupa sár volt, ugrott az ágyba. !?!*

3.b. *Cipőstül, ahogyan nem illik, ugrott az ágyba.*

4.a. *Követendő példaképpen, ami talán lelkesíti a többieket, Pétert említette. /?/*

4.b. *Követendő példaképpen, ahogyan élnie kellene, Pétert említette.*

5.a. *Húsvétkor, ami az idén április elejére esik, még lehet a hegyekben síelni. /?/*

5.b. *Húsvétkor, amikor már a tavasz illata érződik, vágyom a természetbe.*

6. **Családonként, amik az utcában élnek, ötezer forint ajándékot kaptak.*

A kétféle vonatkozói mellékmondattal felépített 3., 4., 5. mondatok kiemelt mondatrészei a kötőszók tanúsága szerint főnévi és határozói funkciót egyaránt betölthetnek, ami köztes, a ragok és képzők közötti helyüket valószínűsíti.

6. feltétel: fonetikai viselkedés. Új és hangsúlyos elemként építettem be vizsgálatomba az egyes végződés fonetikai jellemzőinek megadását. Jelöltem, illeszkedő végzések-e, kötőhangzóval (új elnevezéssel előhangzóval) kapcsolódnak avagy anélkül. Hangsúlyozom, hogy míg az utóbbi megjegyzések a nyelv belső vizsgálatában szinte szükségtelennek tűnnek, igazán nem is fordítunk rájuk nagy figyelmet, hiszen az anyanyelvi beszélő nem véti el őket, a kötőhangzók pontos megadása az idegen ajkúak oktatásában a toldalékolás alapfeltétele. Nyelvkönyveinkben tehát a tárgyrag nem egyszerűen *-t*, hanem *-t*, *'-t*, *-ot/-at*, *-et/-öt*. A 6.b oszlopban megadott *a→á*, *e→é* tőtípus-változtatást azért is tekintettem fontosnak, mert a szóelem kötött morfémmá válásának igen árulkodó fonetikai: önálló szavak összetétellel válását nem követi (*leckekönyv*, *szállodalánc*), a biztosan kötött morfémmák kapcsolódását viszont kötelezően kísérő jelenség: *táskában*, *táskán*, *táskáról*, *almás*, *gazdátlan* stb., következőképp a változás esetleges hiánya az alapszó és a toldalék laza kapcsolatát jelentheti, utalhat az utóbbi önállóságára, kapcsolódásuk viszonylag rövid történetére. A *-ként*, *-képpen*, *-kor* nem hosszabbítja meg ugyan a két szóvégi magánhangzót, de ez képzői tulajdonságuk mellett nem döntő érv, mivel a képzők a ragokhoz hasonló változásokat okoznak a szótövekben. A 6.c szempont, a végzéseknek a más tőtípusokra gyakorolt hatása szintén az idegen ajkúaknak jelent nem kis gondot. A tárgyeset tőtípus-alakító, minden jelentős tőváltozás bekövetkezik kapcsolásakor (*urat*, *bokrot*, *havat*), a superessivus *-n* ellenben nem rövidíti meg a töveget (*nyáron*, *vízen*).

7. feltétel: szemantikai kiüresedés (tanítási problémák). Az esetragok egyszótagú, vitathatatlanul grammatikalizálódott, tehát önálló szóból lett, fonetikai testükben megváltozott, redukálódott nyelvi elemek, így érthető, hogy használatuk megvilágítása, jelentésük megragadása nem tartozik a nyelvoktatás legkönnyebb feladatai közé, különösen akkor, ha a tanuló nyelvéből hiányzó esetekről van szó. Amint az oszlopból nyomon követhető, a ragszámba menő toldalékok jelentésüket tekintve három alcsoportba sorolhatók: (a) nem körülírható szuffixumok, (b) saját ragjukkal, esetleg más szinonim raggól álló szintagmával kifejezhetőek, (c) szintag-

mával helyettesíthetőek. Különösebb bizonyítást nem igényel az, hogy a (c) típus tanítása a legkönnyebb. A *-nként* és *-nta*, *-nte*, *-stul*, *stül* végződéseket szó szerkezettel való kifejezhetőségük is kizárja a ragok sorából: a képző és képzett szó viszonya, a képzett szó jelentése ugyanis az esetek zömében könnyen szintagmába foglalható: *asztalocska* = kis asztal; *kaszál* = kaszával dolgozik; *családonként* = minden család, *havonta* = minden hónapban. (A képzőket e sajátosságuk alapján osztályozza NAGY Ferenc A lexikális szóképzés című tanulmányában, ÁNyT VI. / 1969/ 329-51.) A (b) alcsoportba tartozó úgynevezett lexikai esetragok bemutatásakor vagy jelentéseik illusztrálásával élhetünk (9 helyhatározó ragunk), vagy a tanuló nyelvében is azonos esettel álló, illetve az esetnek megfelelő prepozíciót kívánó igét hívunk segítségül. Mondanom sem kell, hogy ehhez a tanárnak viszonylag jól kell ismernie tanulója nyelvét. Persze a két nyelv hasonló jelenségeire építő módszer is foglal magában megpróbáltatásokat mind a tanár, mind a diák számára. Az irányhármasságot kifejező ragokból véve a példát, míg az orosz anyanyelvűek esetében az esetragok és az orosz előjárók, valamint kötelező eseteik a két rendszer kölcsönös megfelelését eredményezik, német megfelelőikkel összevetve a magyar végződéseket, valamivel szerényebb formai eszköztárat találunk a németben. Gondoljunk a *von* kifejezésére a magyarban: *-ról*, *-ről*, *-tól*, *-től*. Az irányhármasság el-sajátítása azonban a franciául, angolul beszélők számára jelent igazi kihívást, hiszen a *hol?*, *hova?*, *honnan?* kérdésre válaszoló helyhatározó ragok használatának elkülönítése szinte újfajta látásmódot követel meg tőlük. A tanításuk során három módszertani elvet mindenképpen szem előtt kell/ene tartanuk: (1) a bázisnyelvben esetlegesen meglévő hasonlóságokra való támaszkodást, (2) az egyes ragok funkcionális leterheltségét, azaz kommunikációs értékét, (3) a fokozatosság elvét. A nyelvkönyvek nagy része sajnos ezzel ellenkezően az irányhármasság totális és egyidejű bemutatására helyezi a hangsúlyt. Milyen változásokat jelent az általam javasolt három elv együttes alkalmazása, mondjuk az angol nyelvűek tanításában? Csak a domináns megfeleléseket figyelembe véve, kilenc pontos használati körrel bíró, hármas oppozíciót alkotó nyelvi jel állítható szembe öt prepozícióval: **in** = *-ban*, *-ben*; **to** = *-ba*, *-be*, *-hoz*, *-hez*, *-höz*; **on** = *-n*, *-on*, *-en*, *-ön*, *-re*, *-re*; **from** = *-ból*, *-ből*, *-ról*, *-ről*, *-tól*, *-től*, **at** = *-nál*, *-nél*. Elég aránytalan soruk egyfelől utal a lehetséges negatív transzferekre, tehát arra, hogy hol és hogyan egyszerűsíti, idomítja a saját nyelvéhez az angol diák a túl bonyolultnak talált magyar rendszert, másfelől azonban ki is jelöli a tanításkor követendő utat. Az angolban is meglévő különbségre építve első lépésként a *hol?* kérdésre felelő belső helyviszonyt és a rajtalevést kifejező ragok jelentését kellene illusztrálnunk, a *-ban*, *-ben*? *-n*, *-on*, *-en* *-ön* oppozíciót. A második lépés a statikus, ott levést kifejező szituációk és a dinamikus helyzetek közötti eltérés megláttatása. (Az utolsó szót szó szerint kell értenünk.) A statikus egy helyben levés és a helyváltoztatás ellentétét legjobban a *van* és a *megy*

igékkel érzékeltethetjük. Ha a két rag használatának rögzítése után megjelentetjük a diákok szótárában a *megy* igét, majd feltesszük a kérdést, *Hova megy Péter?*, zömük magabiztosan, kicsit értetlenkedve feleslegesnek vélt kérdésünkön, azt válaszolja, hogy *iskolában*. (A *hova?* kérdés újdonságát még nem fogják fel.) Péter hol-létének tisztázása, nevezetesen annak megállapítása, hogy az iskolában van-e vagy éppen arrafelé tart, az új jelentéshez (*to the inside of*) kapcsolt új rag bevezetését célozza. Hasonló metódust követhetünk a *-ból*, *-ből* (*from the inside of*), a *-ról*, *-ről* (*from the surface of*) ragok funkcióinak elválasztására. Olvasóimnak feltűnhetett a külső helyviszonyt kifejező ragok *-nál*, *-nél*, *-hoz*, *-hez*, *-höz*, *-tól*, *-től* „elhallgatása”. Megítélésem szerint az előbbi hat végződésnél jóval szerényebb leterheltségük nem indokolja, hogy velük egy időben jelenjenek meg. A *-nál*, *-nél* legtöbb használatában kiváltható a *mellett* névutóval, a személyekhez kötődő alakjaik pedig jóval gazdagabb nyelvtani ismereteket (például a birtokos személyjelekét: *nálam*, *nálad*...) kívánnak.

E kis kitérő után, mely csak érintette a helyhatározó ragok tanításának problémáit, szöjlünk az ún. grammatikai esetragok, az (a) csoportba tartozó nominativus, accusativus, dativus közül a második bemutatásáról. Ezek csak a mondattani viszonyokból következtethetőek ki, illusztrálásuk, körbeírásuk tehát hiábavaló vállalkozás lenne. Ha diákunk nyelvében létezik ez az eset, nyugodtan élhetünk a grammatikai címkézéssel, vagyis nevezhetjük nevükön őket. Ha ellenben nyelvi markerrel nem jelölt viszony a megfelelőjük a nyelvükben, ez a módszer nem vezet eredményre. A francia és angol tanulók nagy részénél az *objet direct*, *direct object* terminusok bevezetése nem menti fel a tanárt magának a tárgy fogalmának meghatározása, a tárgyrag használatának megvilágítása alól. A feladat: lexikailag igen részlegesen, csupán szórenddel kifejezett tárgyfogalomból átvezetni a tanulót a mindig és egyértelmű grammatikai jelölővel ellátott tárgyhasználathoz. Ezt a folyamatot az alábbi mondatok segítségével és lépésekben követhetjük végig.

1. lépés: a szórenddel kifejezett tárgyfogalom megvilágítása anyanyelvükben. (Annak felismertetése, hogy az „alanyi pozíció” és a „tárgyi pozíció” felcserélése értelmetlenné teszi vagy megváltoztatja az angol mondat jelentését.) 2. lépés: a nyelvükben meglévő, lexikailag jelölt tárgyak felismertetése, az alany és tárgy fel nem cserélhetőségének újabb alátámasztása. 3. lépés: a szórendi ellenpróbával a raggal jelölt tárgy funkciójának megvilágítása a magyarban. (A szórendi csere ellenére a mondat jelentése nyelvünkben nem változik meg, hisz a tárgyi marker, a *-t* végérvényesen kijelöli alapszavának szerepét a mondatban.)

1. lépés

*The dog is eating a bone.***A bone is eating the dog.**Mary loves John.**John loves Mary.*

3. lépés

*A kutya eszik egy csontot.***Egy csontot eszik a kutya.**Mari szereti Johnt.**Johnt szereti Mari.*

2. lépés

*Mary loves him.**John loves her.***Her loves him.***Him loves her.***A táblázat adatainak összegzése**

A dolgozatomban elemzett feltételeknek való megfelelés alapján a ragszerű toldalékok négy csoportja különíthető el:

(1) Az 1-től 16-ig felsorolt szuffixumok az összevont kritériumegyüttesnek egy kivétellel megfelelnek. Hogy mégsem kivétel nélkül, az annak tulajdonítható, hogy az *-ig* és a *-vá*, *-vé* birtokos személyjelekkel nem ragozhatók (A véghatározói és a célhatározói rag illeszkedésének elmaradását egyalakú toldalékokról lévén szó, szükségtelen figyelembe vennünk.) E csoportosulást tekintem a főnévragozás **alapesete**inek. Társulási készségük magas, igei vonzatként előfordulnak, más raggal nem helyettesíthetők, fonetikai viselkedésük szerint is erősen grammatikalizálódott elemek.

(2) az *-ul*, *-ül*, valamint a *-ként* három-három esetben nem felelnek meg a vizsgált elvárásoknak. Jelek korlátozottan, de kapcsolhatók hozzájuk. Fonetikai viselkedését tekintve az *-ul*, *-ül* toldalékszerűbb, a *-ként* nem tőhosszabbító, ami viszonylag késői kialakulásának tudható be. Az, hogy vonzatkeretben ritkán jelennek meg, illetve hogy egymással vagy a *-nak* raggal, valamint az alapszó és a *mint* alkotta szerkezettel felcserélhetők (l. 7. oszlop), szükségszerűen valamelyikük fokozatos háttérbe szorulásához vezet. Feltehetőleg ez a legrégebb *-ul*, *-ül* lesz, amely már csak az igényes nyelvhasználatban jelenik meg, funkcióját lassan átveszi a részeshatározó rag vagy a két újabb keletkezésű forma közül valamelyik. Funkcionális sajátosságaik miatt **másodlagos esetrágok**nak tekintem őket.

(3) A *-képpen*, *-stul*, *-stül*, *-kor* négy-négy eltérő vonásban különböznek az alap esetrágoktól. A *-képpen* akár az előző csoportba is kerülhetett volna a már említett funkcionális egyezések miatt. A társashatározói végződés sem a társulás 1.,2.,3. pontokban vizsgált feltételeit nem teljesíti, sem igei vonzat nem lehet. Mindez erősen megkérdőjelezi rag voltát. Jelentése birtokos személyjellel ellátott főnév és az együtt névutó alkotta szerkezettel vagy helyhatározó ragos főnévvel adható vissza: *cipőstül* = *cipőben*, *családostul* = *családjával együtt*. A *-kor* igencsak ellentmondásos toldalék: önálló szó voltát fonetikai viselkedését tekintve teljesen megőrizte,

szemantikailag ellenben kiüresedett, hiszen jelentése ma már nehezen körülírható: *5 órákor* =? '5 óra korában'. A szófajtartásukat vizsgáló teszt alapján a ragok és a képzők között elhelyezkedő **képzőszerű ragok**nak tűnnek. A 22., 23. sorban elhelyezkedő *-nként*, *-nta* az első öt feltétel egyikének sem feleltek meg, vonzatként nem fordulnak elő, szófajukat tekintve határozószók, jelentésük szintagmával visszadhatható. Inkább korlátozott funkciójú **képzők**, mint ragok.

Az elemzési módszerből körvonalazódó kategóriák egyfelől megerősítik Balogh Juditnak a ragszerű toldalékok árnyaltabb klasszifikációjára figyelmeztető gondolatát: „A névszóragozással kapcsolatba hozható elemek nyelvünkben nem alkotnak egészen szorosan strukturált, zárt rendszert” (Magyar Grammatika 2000: 192), de egyben el is térnek az övétől. Mint ahogy az a táblázatból kiolvasható, a főnévi esetragoknak tekintett 23 tagot számláló konglomerátum 16 dominánsan esetrag tulajdonsággal bíró elemre s az e vonásokat egyre halványabban mutató kisebb csoportosulásokra bomlik. Ez utóbbiak hármas tagolása (másodlagos ragok, képzőszerű ragok, képzők), az egyes végződések helye a rendszeremből következően jelöltetett ki. Egy a képzői sajátosságok érvényesülését vezérelvül választó leírás bizonyára újabb adalékokkal szolgálna a kérdéses toldalékok mibenlétének meghatározásához, de ez már egy újabb dolgozat tárgya lenne.

Irodalom

- ANTAL László (1960): *Hány esete van a magyar főnévnek?* MNy. LVI. 52-56.
- ANTAL László (1961b): *A magyar esetrendszer*; Nytud.Ért. 29.
- ANTAL László (1977): *Hány esetünk van?* In: *Egy új magyar nyelvtan felé*. Magvető Kiadó, Bp.
- ÉDER Zoltán (1999a): *Gyarmathi Sámuel Nyelvmesterének egyik fő forrása*. In: *Túl a Duna-tájon*. Mundus Kiadó, 97-110. Bp.
- ÉDER Zoltán (1999b): *Verseghy Ferenc nyelvtanai, tekintettel a magyar mint idegen nyelv oktatására*. In: *Túl a Duna-tájon*. 150-161. Mundus Kiadó, Bp.
- ÉDER Zoltán (1999c): *Verseghy Ferenc nyelvi rendszere és a kortársi grammatikák*. In: *Túl a Duna-tájon*. 185-197. Mundus Kiadó, Bp.
- KESZLER Borbála (szerk.)(2000): *Magyar Grammatika*. Tankönyvkiadó, Budapest
- É. KISS Katalin – KIEFER Ferenc – SIPTÁR Péter (1998): *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Bp.
- KIEFER Ferenc (1987): *A magyar főnév esetei*. MNy. 83. 481-6.
- KOROMPAY Klára (1991): *A rendszer gondolatának alakulása a magyar névszóragozás leírásában*. In: *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből* (Szerk.: Kiss Jenő–Szűts László). Akadémiai Kiadó, Bp.
- T. SOMOGYI Magdolna (2000): *Toldalékrendszerünk vitás kérdései*. Tinta Könyvkiadó, Bp.

eset	végződése	társulási képesség			4. vonzatkeret- -ben való előford.	5. szófaj- tartás	grammatikai-áltsátság foka			7. szemantikai kiüresedés
		1. jelekkel való társ.	2. főnévi névm. mutató, kérdő	3. ragozha- tóság			6. fonetikai viselkedés	a) illesz- kedés	b) a-á e-é	
1. alanyeset	Ø	-	az,cz ki?mi?	+	-	+	+	+	-	-
2. tárgy eset	-t, -ot, -at -et, -öt	-	azt,czt kit?mit?	+	-	+	+	+	+	-
3. belviszony- eset	-ban -ben	-	abban miben?	+	-	+	+	+	-	vminek a belsejében
4. belső közeli eset	-ba -be	-	abba mibe?	+	-	+	+	+	-	vminek a belsejébe
5. távolító eset	-ból -ből	-	abból miből?	+	-	+	+	+	-	vminek a belsejéből
6. rajtlevés eset	-n, -on -en, -ön	-	azon min?	+	-	+	+	+	+	vminek a felületén, tetején
7. ráhelyezés eset	-ra -re	-	arra mire?	+	-	+	+	+	-	vminek a felületére, tetejére
8. eltávolítás eset	-ról -ről	-	arról miről?	+	-	+	+	+	-	vminek a felületéről, tetejéről
9. közelében levés eset	-nál -nél	-	annál minél?	+	-	+	+	+	-	vmi közeliében/ melletti
10. külső közeli eset	-hoz -hez, -höz	-	ahhoz mihöz?	+	-	+	+	+	-	vminek a közeliébe/ vmi mellé
11. távolító külviszony	-tól -től	-	attól mitől?	+	-	+	+	+	-	vmi közeliéből el, vmi mellől
12. eszköz- eset	-val -vel	-	azzal mivel?	+	-	+	+	+	-	vmivel mint eszközzel
13. részes- eset	-nak -nek	-	annak minek?	+	-	+	+	+	-	-
14.	-ig	-	addig meddig?	-	-	+	-	+	-	vminek a végéig
15. okhatározó eset	-ért	-	azért miért?	!	-	!	-	!	-	vminek az okából/okáért
16. eredmény- eset	-vá -vé	-	azzá mivé?	-	-	+	+	+	-	vmiből vmivé lesz

eset	végződés	1.	2.	3.	4.	5.	6. fonetikai viselk.			7. szemantikai kiüresedés
		jelekkel való társ.	főnévi névm.	ragozhatóság	vonzatke-reiben való előf.	szófaj-tart.	a) illeszk.	b) a-á e-é	c) tőtíp. vált.	
17. állapot-eset	-ként	+* +	akként miként?	-	+*	+	-	-	-	-mint -ul, -ül -nak, -nek -képpen
18. szerep-állapot eset	-ul -ül	- +	-	-	+*	+	+	-	-	mint -ként -nak/-nek -képpen
19. mód eset	-képpen	- +	akkép-pen mikép-pen?	-	-	+?	-	-	-	mint -nak/-nek -ul, -ül -ként
20. társas-határozó alak	-stul -ostul -astul -stül -estül -östül	- - - - - -	-	-	-	+?	+	+	+	-jával együtt -ban, -ben
21. idő eset	-kor	- +	akkor ekkor mikor?	-	+*	+?	-	-	-	-
22. osztóhatározó alak	-nként -onként -anként -enként -önként	- - - - -	-	-	-	-	+	+	+	minden+ ragos névszó
23. ismétlődő időhatározói alak	-nta/-nte -onta -anta -ente	- - - -	-	-	-	-	+	+	+	minden+ ragos névszó